

MATEMATIK BILIMNI BAHOLASHNING USTUVOR MEZONLARI

Elliyev Hamza Kuvatovich

Qorako'l tumani hokimining yoshlar siyosati, ijtimoiy rivojlantirish va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha o'rinbosari

Annotatsiya: Baholash jarayoni aniq maqsadni ko'zlab amalga oshiriladi. Ushbu maqolada maktab ta'limida o'quvchilar bilimni baholashning ustuvor holatlari yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: bilim, ko'nikma, malaka, ta'lim standartlari, matematik tahlil, ta'lim, funksiya, test, pedagogik nazorat.

Ta'limning sifati - uning mazmunini takomillashtirishga bevosita bog'liq bo'lsa-da, bunda asosiy masala o'quvchilar bilimni baholash bo'lib qoladi. Bu borada xalqaro tajribalarga tayanib ish ko'rish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman, baholash umumiy o'rta ta'limda ta'lim oluvchilarning o'qitish jarayonida Davlat ta'lim standartlari va O'quv dasturlarida belgilangan malaka talablarini egallash darajasini aniqlovchi, tekshiruvchi mexanizm hamda mezon va tartiblardir. Pedagogik nazorat ta'lim jarayonida bir qancha vazifa va funksiyani bajaradi. Ilmiy adabiyotlarda keltirilishicha, pedagogik nazorat quyidagi vazifalarga ega:¹

Baholash tizimining ta'lim jarayonidagi asosiy vazifalarini quyidagicha muayyanlashtirish mumkin: o'zlashtirish darajasini aniqlash; bilim olishga qiziqishni rag'batlantirish; o'quvchining javobidagi xatoni ko'rsatish; bilim, ko'nikma va malakaning mustahkamlab borilishini ta'minlash; o'quvchining doimiy ravishda darsga tayyor holda kelishiga erishish; o'quvchining bilim, ko'nikma va malakalarini o'zaro taqqoslash; o'quvchida akademik ko'nikma

¹ J.Hasanov va boshqalar. Pedagogika. –Toshkent. "Noshir", 2011. 488 b. (398)
www.pedagoglar.org

axborot bilan ishlash, axloqiy yetuklik, matematik savodxonlik kabi sifatlarni shakllantirish; ta'lim jarayonida o'quvchilar orasida o'zaro do'stona raqobat muhitini yaratish; bilim, ko'nikma va malaka shakllanishidagi ehtimoliy bo'shliqlarni aniqlash va ularni bosqichma-bosqich bartaraf etish; bilim, ko'nikma va malaka rivojlanib borishini doimiy ravishda tahlil qilib borish; o'quvchining to'laqonli bilim olishi uchun qulay pedagogik-psixologik muhitni yaratishga erishish; o'quvchining bilim, ko'nikma va malakasini baholashda xolislikka erishish; o'quvchining ahamiyatli, amaliy bilim, ko'nikma va malakasini baholashni ta'minlashga erishish; o'quvchini baholashda qulay metoddan foydalanishga erishish; o'quvchini bilim, ko'nikma va malaka saviyasiga ko'ra saralash; o'quvchini ta'limning keyingi bosqichiga tayyorlash; davlat ta'lim standartida belgilangan malaka talablarning bajarilishini nazorat qilib borish.

Baholash jarayoni aniq maqsadni ko'zlab amalga oshiriladi. Ana shu belgilangan maqsadga muvofiq baholash jarayonida tekshiriladigan domen, sub-domen, konstrukt va topshiriqlar soni va metodikasi hamda baholash mezonlari belgilab olinadi. Shuning uchun, avvalo, baholashdan qanday maqsad ko'zlanganini aniqlab olish va shunga ko'ra baholashni loyihalashtirish lozim.

Jamiyatning, axborot muhitini va mehnat bozoridagi holatni jadal rivojlanishi natijasida matematikaga oid reproduktiv ta'lim tizimi samarasiz bo'lib qolmoqda². Shu bois, o'quvchilarni kelgusi hayotga tayyorlash uchun matematikani o'qitishning yangicha yondashuvlarini ishlab chiqilishini talab qilmoqda.

TIMSS – (Trends in International Mathematics and Science Study) maktabda matematika va tabiiy fanlarni o'qitish sifatining xalqaro monitoringi bo'lib, ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA) tomonidan tashkil yetiladi. Mazkur dastur 4-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo'yicha egallagan bilim darajasi, sifatini solishtirish hamda milliy ta'lim tizimidagi farqlarni aniqlashga yordam beradi. Mazkur dasturning o'ziga xosligi shundaki, u dunyodagi

² Тожиев М., Зиёмухаммедов Б. Миллий таълим тарбия жараёнига татбиғи ва уни ёшлар интеллектуал салоҳиятини юксалтиришдаги ўрни технологиялари Тошкент: “MUMTOZ SO‘Z” 2001. -268 б.

maktablarning matematika va tabiiy fanlar bo'yicha berilayotgan ta'lim mazmuni, o'quv jarayoni, o'quv muassasasi imkoniyati, o'qituvchilarning bilim darajasi, tahsil oluvchilarning oilaviy muhiti bilan bog'liq omillarni o'rganadi. Ko'rsatib o'tilgan omillar matematika fanlarini o'zlashtirish holatini ko'rsatishda asos bo'lib xizmat qiladi³.

Ilmiy adabiyotlarda baholash (pedagogik nazorat) kim tomonidan o'tkazilishiga ko'ra, yakuniy davlat attestasiyasi, ichki nazorat, jamoa nazorati va tashqi nazorat⁴ kabi turlarga ajratiladi. Shu bilan birga, har bir fan bo'yicha o'qituvchilarning o'zlashtirishini baholash mavzular qamroviga ko'ra joriy, oraliq va yakuniy nazorat turlariga ajratiladi⁵. Jahon tajribasida baholash nazariyasi mustaqil fan sifatida ajralib chiqqan, ta'lim jarayonida baholashning bir qancha turidan foydalaniladi. Xususan, pedagogik o'lchovga oid tadqiqotlarda baholashning formativ, diagnostik, dinamik, sinoptik, ipsativ, kompleks, normaga asoslangan, mezonlarga asoslangan, summativ turlari ajratilgan.

Summativ baholash o'qituvchilarning muayyan fan yoki fanlar yuzasidan o'quv choraklari davomida, yoki muayyan o'quv yili davomida yoki butun umumiy o'rta ta'lim davomida o'zlashtirgan, egallagan BKM va kompetensiyalarini tekshirish, baholash jarayoni. Bunga choraklik baho uchun o'tkaziladigan sinovlar, o'quv yili davomida o'zlashtirish ko'rsatkichlarini aniqlash uchun o'tkaziladigan imtihonlar, yakuniy davlat attestasiyasi sinovlari hamda oliy ta'limga qabul imtihonlari kiradi. Bunday sinovlarni o'tkazishdan maqsad o'qituvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini sinash, xulosalash hamda saralash, keyingi ta'lim bosqichiga o'tishi uchun tanlov vazifasini o'tash kabilar. Shuning uchun ham bunday sinovlarning ta'limga ta'siri sezilarli⁶.

³ <https://inlibrary.uz/>

⁴ Каримов Р.Қ. Умумий ўрта таълим давлат таълим стандартлари мониторингини таъминлашнинг педагогик асослари: пед.фан.номз. ... дис. –Т.: 2006.40 б.

⁵ X. Ibragimov, Sh. Abdullayeva. Pedagogika nazariyasi (darslik). T., «Fan va texnologiya», 2008, 288 bet. 252

⁶ Абдираимов Ш. Она тили таълимида ўқиб тушуниш малакасини баҳолашнинг илмий-методик асослари. Пед.фан.фал. док. Дисс. –Тошкент. 2022. 14-б.

Darsliklarni o'quvchilarning o'quv topshiriqlarini o'zlashtirishlarini osonlashtiradigan rasm, sxema, diagramma va grafiklar bilan yana ham ko'proq boyitish zarur. Bu esa darslik hajmining va unga sarflanadigan mablag'ning ortib ketishiga olib keladi. Bunday holatda darsliklarni ikkiga bo'lib nashr qilish yoki muqobil darsliklarni yaratish lozim. Chunki, darsliklardagi o'quv materiallari qanchalik rang-barang bo'lsa va undan ta'lim jarayonida tizimli foydalanilsa, o'quvchilarning fanga qiziqishi ham ortib boradi. Baholashga ham qulay bo'ladi.

So'nggi yillar davomida umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darsliklarning yangi avlodini va unga mos o'quv-uslubiy majmualar yaratish sohasida umumdavlat miqyosida katta ishlar amalga oshirildi. Bugungi kunga kelib esa kompetensiyaviy yondashuv talablaridan kelib chiqqan holda darsliklarning takomillashtirilgan o'quv dasturlariga mos bo'lishi va o'zida ta'lim mazmunini yangilovchi, shuningdek, o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan demokratik modellarini ifodalash taqozo qilinmoqda. Chunki, ta'lim mazmunining yangi modellarida davlat va jamiyatning ta'lim jarayoni oldiga qo'ygan ijtimoiy buyurtmasi o'z ifodasini topgan bo'ladi.

Umumiy o'rta ta'limning amaldagi ta'lim kontekstida o'quvchilarning bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiyalari asosan test topshiriqlari yordamida tekshirib, baholanib kelmoqda. Shu bilan birga, ta'lim tizimida qariyb 30 yillik testdan foydalanish tajriba bo'lsa-da, test metodikasi takomillashtirilmadi. "Test" deyilganda, faqat yopiq testlar – to'rtta variantli muqobil javobli testlar tushunildi hamda faqat shundan foydalanildi. Testologiyada testning metodikasi, tuzilishi va mazmuniga ko'ra bir qancha turi mavjud: 1) yopiq test; 2) ochiq test; 3) amaliy test⁴⁵. Testlarning bir qancha turlari bo'lsa-da, ammo ta'lim kontekstida turli test topshirig'i qo'llanmadi, mazmuni va metodikasi takomillashtirilmadi, mavzu doirasida deyarli tadqiqot olib borilmadi. Bu yillar davomida bitiruvchi sinflarning fanlar yuzasidan ko'nikma va malakalarini tekshirish yuzasidan muammolar to'planib qolishiga olib keldi. Davlat boshqaruv tizimi yangilanishi bilan bir qatorda barcha sohalarda islohotlar ketmoqda. Ta'lim bilan bog'liq xalqaro baholash monitoring tizimlarida (PIRLS, PISA, TIMSS, ICILS) o'quvchilarning ishtirokini ta'minlash yuzasidan ishlar amalga oshirilmogda. Mazkur baholash dasturlarining

namunaviy test topshiriqlari yordamida o'tkazilayotgan tajriba-sinovlari natijalari test tizimining mazmuni va metodikasi bo'yicha bir qancha vazifalarni oldimizga qo'yimoqda.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, matematik savodxonlikni rivojlantirish va baholash masalasida xorijiy mamlakatlar, xususan, Finlandiya tajribasini qo'llash samarali natija beradi. Fin tajribasida o'quvchilarning individual imkoniyatlarini ochish, xolis va adolatli baholash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdiraimov Sh. Ona tili ta'limida o'qib tushunish malakasini baholashning ilmiy-metodik asoslari. Ped.fan.fal. dok. Diss. –Toshkent. 2022. 14-b.

2. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. -T.: O'zbekiston, 2017-y. -45 b.

3. Tojiev M., Ziyomammedov B. Milliy ta'lim tarbiya jarayoniga tatbig'i va uni yoshlar intellektual salohiyatini yuksaltirishdagi o'rni texnologiyalari Toshkent: "MUMTOZ SO'Z" 2001. -268 b.

4. Karimov R.Q. Umumiy o'rta ta'lim davlat ta'lim standartlari monitoringini ta'minlashning pedagogik asoslari: ped.fan.nomz. ... dis. –T.: 2006.40 b.

5. X. Ibragimov, Sh. Abdullayeva. Pedagogika nazariyasi (darslik). T., "Fan va texnologiya", 2008, 288 bet. 252.

6. Abdiraimov Sh. Ona tili ta'limida o'qib tushunish malakasini baholashning ilmiy-metodik asoslari. Ped.fan.fal. dok. Diss. –Toshkent. 2022. 14-b.